JOURNAL OF JUSTICE

THE ROLE OF OIL IN THE MIDDLE EAST POLICY

Azar MALİKAHMADOV*

Abstract

With the discovery of oil in the Middle East the competition between superpowers gained a global dimension after World War II. Beside the oil fields the Middle East has important passages and canals. The fact that international passages with strategic importance such as the Gulf of Aden, the Suez Canal and the Strait of Hormuz are in this region and they increased the importance of this region.

İn the beginning 20 century with the collapse of the Ottoman Empire, small states were established by secret agreements between England and France, which were easy to govern. The created Middle Eastern countries were away from democracy and have been ruled by a single man and the sectarian and economic conflicts have been continued in this region till nowadays. After World War II, Britain left its place in the Middle East to the United States. This time the Cold War era have begun between two superpowers Soviet Union and the United States. USA kept the Communist threat in the region during the Cold War and stayed there. With the end of the Cold War, USA continued his existence in the Middle East under the pretext of ’Terrorist Threat".

* Uludağ Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler (Ortadoğu Çalışmaları) Doktora Öğrencisi, azar.malikahmadov123@gmail.com

The important thing on the basis of the oil policies is how and by whom is shared the oil, which is the energy source. The key to economic and political success is the control of the oil. In this study, we investigate the policies of super powers and multinational oil companies in the Middle East based on oil in the region.

Keywords: Energy, OPEC, Middle East, Oil, War, Multinational oil companies

PETROLÜN ORTADOĞU POLİTİKASINDAKİ ROLÜ

ÖZ

Ortadoğu'da, petrolün keşfedilmesiyle süper güçler arasında başlayan rekabet II. Dünya Savaşı'ndan sonra küresel boyut kazanmıştır. Orta Doğu, petrol yataklarının dışında önemli stratejik geçit ve kanallara sahiptir. Bölgenin öneminin daha da artmasının sebebi Aden Körfezi, Süveyş Kanalı ve Hürmüz Boğazı gibi stratejik öneme sahip uluslararası geçitlerin bu bölgede bulunmasıdır.

20. yüzyılın başlarında İngiltere ve Fransa arasında yapılan gizli anlaşmalar sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla Ortadoğu bölgesinde yönetilmesi kolay olan küçük devletler kurulmuştur. Yaratılmış Orta Doğu ülkeleri günümüze kadar demokrasiden uzak tek adam yönetimi ile yönetilmiş, mezhepsel ve ekonomik çatışmalarsa uzun zaman sürmüştür. II. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere, Orta Doğu'daki yerini Amerika'ya bıraktı. Bu dönemde iki süper güç olan Sovyetler ve ABD arasında Soğuk Savaş dönemi başlamıştır. ABD komünist tehdidini bahane ederek Soğuk Savaş

sürecinde bölgede kalmayı sağlamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle "Terör Tehdidi" bahanesiyle Orta Doğu'daki varlığını devam ettirmiştir.

Petrol politikalarının temelinde, önemli olan şey enerji kaynağı olan petrolün kimler tarafından ve nasıl paylaştırılacağıdır. Ekonomik ve siyasal başarının anahtarı petrolün kontrolü ve denetimi olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada Orta Doğu'da var olan süper güçlerin ve çokuluslu petrol şirketlerinin bölgede petrole dayalı oluşturdukları politikalar incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Enerji, OPEC, Orta Doğu, Petrol, Savaş, Çokuluslu petrol şirketleri

GİRİŞ

Dünya enerji kaynaklarının büyük bir bölümü Ortadoğu'da bulunuyor ve bölgedeki Suudi Arabistan, İran, Irak, BAE ve Kuveyt gibi beş ülkenin petrol rezervleri dünyadaki rezervlerin tahminen %65'ini oluşturmaktadır. Bu nedenle emperyalist ülkelerin en büyük hedefleri bu kaynaklara ulaşmaktır. Orta Doğu tarihini incelediğimizde bu bölgede her dönem bir çatışma olduğunu görürüz. Orta Doğu, aynı zamanda önemli güzergâhların kesişme noktası olduğundan ekonomik ve ticari açıdan bölge dışı ülkeler için çok önemli bir bölgedir. Petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının bulunması ve önemli geçitlerin bu bölgede yer alması Orta Doğu'nun önemini daha da artırmış ve küresel aktörler zaman zaman bu bölgede güç mücadelelerine başlamışlar. XIX. yüzyılın sonlarına doğru bölgede petrol keşfedilmiş ve Sanayi devriminden sonra ise Orta Doğu'nun sahip olduğu zengin

petrol ve gaz yatakları sayesinde stratejik önemi artmıştır. Böylece bu bölge XIX. Yüzyıldan başlayarak emperyalist güçlerin rekabet sahasına dönmüştür. Gelişme politikasını enerji üzerine kuran Batılı ülkeler Ortadoğu petrolüne kolay ulaşmak amacıyla yeni stratejiler çizmişler ve bölgede petrole dayalı politikalar izlemişler. 19. yüzyıllarda kömüre dayalı ekonomik faaliyetler 20. yüzyılın başlarından itibaren yerini yavaş yavaş petrole bırakarak askeri, siyasi ve ekonomik alanda önemli değişiklikler yaratmıştır. Batılı ülkeler gelişen sanayilerinin ucuz ve güvenli yoldan enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla, petrol alanları üzerinde özellikle Orta Doğu bölgesinde denetim sağlama mücadelesine girişmişler. Avrupa'da sanayi devriminin ortaya çıkışı ile birlikte petrolün önemi daha da arttı ve yabancı Batılı jeologlar Orta Doğu'da petrol kuyuları aramağa başladılar. Bu nedenle o zamanın Batılı emperyalist ülkeleri ve petrol şirketleri Orta Doğu'yu hâkimiyeti altında bulunduran Osmanlı İmparatorluğunu hedef alarak petrol bulunan sahaları kendi kontrolü altına almak istediler. Petrol endüstrisine sahip olan İngiltere ve Fransa gibi kapitalist devletler, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı oluşturdukları politikalar sonucu Osmanlı İmparatorluğu dağıldı ve Orta Doğu toprakları bu devletler tarafından bölündü. Orta Doğu dört yüz yıl Osmanlı egemenliği altında yönetildi, ama I. Dünya Savaşından sonra Batılı işgalci devletlere bağlı petrol şirketlerinin denetimine girmiştir.

Batılı devletler "böl ve yönet'' stratejisi uygulayarak Osmanlı İmparatorluğu'nun parçaladılar ve Orta Doğu'nun dini ve etnik unsurlarına dikkat etmeksizin yapay çizilen sınırlarla bölgeyi küçük ülkelere bölünmesini sağladılar. Bölgede emperyalist devletlerin ekonomik çıkarlarının devamlılığı monarşik yönetimlere dayanması

nedeniyle Orta Doğu'da söz sahibi olan süper güçler, bölgede demokratik hiçbir harekete müsaade etmemiştir. Petrol kaynaklarından sağlanan gelirler, bölgedeki güçlü ailelere aktarılmış ve bölge politikaları emperyalistlerin istediği gibi oluşmuştur. Batılı sanayileşmiş devletler için petrol, stratejik öneme sahip bir hammaddedir. 1936 yılında Winston Churchill'in İngiliz Avam Kamarası'nda böyle söylemiştir; "Bir damla, petrol bir damla kandan daha kıymetlidir". Churchill'in dediği bu sözlere bakarsak, günümüze kadar yaşanan birçok savaşın, darbelerin ve uluslararası politikaların arkasında duran başlıca unsurun petrol olduğunu görürüz. Orta Doğu, büyük enerji kaynaklarına sahip olması nedeniyle süper güçler arasında mücadelede kilit bölge olmuştur. Günümüzde yaşanan olaylara da bakırsak Orta Doğu bölgesinin istikrarsız olduğunu görürüz. 1900'lü yıllardan başlayarak Batılı süper güçlerin Orta Doğu siyasetini etkileyen birinci dereceli faktör Petrol idi.

Bu makale dört bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde, Osmanlı imparatorluğu döneminde Ortadoğu'da petrolün bulunması ve Sanayi devriminin başlamasıyla bazı Avrupa ülkelerinde artan enerji ihtiyacını karşılamak için Osmanlı İmparatorluğu sınırları dahilinde bulunan Ortadoğu'da nasıl bir siyasi rekabetin olduğu incelenmiştir.

İkinci bölümde, Osmanlı devletinin sona ermesiyle İkinci dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan dönemde Batılı güçlerin Ortadoğu'ya hakim olarak nasıl bir petrole dayalı politikalar yürüttüğü incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, II. Dünya Savaşından sonra İngiltere'nin Orta Doğu'daki yerini Amerika'ya bırakmasıyla bölgede ABD

yönünde değişen enerji politikalarının Orta Doğu'da doğurduğu sonuçları ve Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'da SSCB ve ABD mücadelesi incelenmiştir.

Dördüncü bölümde, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ABD'nin bölgede başat güç haline gelmesi ve günümüze kadar petrole dayalı yürüttüğü politikalar incelenmiştir.

1. Osmanlı Döneminde Ortadoğu'da Petrolun Bulunması Ve Uluslararası Politikaya Olan Etkisi. (Osmanlı Devletinin Çöküşüne Kadar Olan Dönem)

Dünyada ilk petrol arama faaliyeti 1850'li yılların sonlarında ABD'nin Pensilvanya eyaletinde "Pensilvania Rock Oil Company" adlı bir şirket tarafından gerçekleştirilmiştir. Ortadoğu'da ise ilk kez 1871 yılında Almanlar tarafından Mezopotamya'da araştırma yapılmış ve bu bölgenin zengin petrol kaynaklarına sahip olduğu Osmanlı Devleti'ne haber verilmiştir.[1] 1882 yılında Osmanlı topraklarında petrol aramalarına başlanmıştır. Bu tarihten sonra Batılılar petrolün ehemmiyetini anladılar ve Osmanlı Devleti'ni dağıtmaya yönelik girişimlerde bulundular. Orta Doğu'da petrol olduğunun farkına varan İngilizler ve Amerikalılar Suriye, Irak ve Arabistan bölgesinde araştırmalar yapmışlar ve bölgede bulunan enerji potansiyeli hakkında bilgi sahibi olmuşlardır. Fransa Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Osmanlı toprakları olan Fas'ı, Tunus'u, Cezayir'i, İngiltere ise Mısır'ı işgal ettiler. Böylece Avrupa ülkeleri Orta Doğu'yu kolonileştirmeye

[1] Mim Kemal Öke, *Musul Kronolojisi (1918-1926)*, (İstanbul: 1991)

başladılar.

Petrol kaynaklarını kontrol etmek amacıyla İngiliz devleti 1880 ve 1890 yıllarında Bahreyn ve Katarı kendi koruması altına almaştır. Böylece İngilizler Ortadoğu'nu kendi denetiminde tutmak isteyen ilk Batılı devlet olmuştur. O zaman İran Osmanlı devletiyle anlaşmazlık içerisinde idi. Bu yüzden İngilizlerin bu bölgeye yerleşmesine ses çıkarmadı.[2] Osmanlı Sulatın II. Abdülhamit 1888 ve 1898'de iki ferman yayınladı. Bu fermanlara göre Musul ve Bağdat vilayetlerinde bulunan petrol alanları Sultanın özel mülkü ilan edildi ve Hazine-i Hassa'ya bağlandı. 1908'de II. Abdülhamit tahttan indirildi ve İttihat ve Terakki hükümeti Sultanın özel mal varlığını Maliye Nezareti'ne bağladı. İngiliz vatandaşı olan Ernest Cassel 1912 yılında 'Turkish Petroleum Company'yi kurarak Ortadoğu'da petrol arama ve işletme için Osmanlı Devleti'nden ayrıcalık istemiştı. 1914 yılında Osmanlı hükümeti D'ARCY grubunun % 50, Deutsh Bank %25 ve Anglo-Saxon Company'nin de % 25 oranında bir konsorsiyum oluşturarak bu şirketlere petrol imtiyazı verdi. Ama Birinci Dünya Savaşı'nın başlatılması nedeniyle bu imtiyazın işletilmesi mümkün olmadı.[3]

Alman devletine ait olan "Şark Demiryolları Şirketi" 1903 yılında Osmanlı devletiyle anlaşma yaptı. Bu anlaşmaya göre Osmanlı devleti tarafından "Şark Demiryolları Şirketi'ne Bağdat demiryolunun etrafındaki 20 km'lik bir şeritte maden ve petrol arama izni

[2] Pirouz Mojtahed-Zadeh, *Security and Territoriality in the Persian Gulf*, (Richmond: Curzon Press, 1999), s. 130.

[3] A. Mehmet Kocaoğlu, *Petro-Strateji*, (İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1996), s. 89.

veriliyordu. [4] Birinci Dünya Savaşı öncesi Almanlar, Osmanlı Devleti'nin Basra vilayeti ve Basra Körfezi'nde İngilizlere verdikleri hakları tanıdılar ve bunun karşılığında İngilizler de Almanların Bağdat Demiryolu inşasını kabul ettiler.[5] Birinci Dünya Savaşı öncesi dünyada Petrol politikasının yönlendirilmesinde İngiltere, Fransa, Almanya ve Amerika esas aktörlerdi. Bu devletler Orta Doğu petrollerini ele geçirmek amacıyla Osmanlı Devleti ve İran'la gizli eylemlere girişmişlerdir. Mezopotamya Orta Doğu'nun en çok petrol rezervlerine sahip olan bölgesi idi. Bu bölge Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminde olduğundan İngilizler, Amerikalılar ve Almanlar petrol imtiyazı elde etmek için girişimlerde bulundular ve 1908 yılında Osmanlı devletinden çok sayıda petrol arama hakkı kazandılar.[6]

Orta Doğu petrollerinin ilk denetlenmesi, 1901 yılında Osmanlı devletinden önce İran Şahı tarafından İngiliz olan Sir Henry Willaian Knox D'Arcy'ye verilmişti. 1907 yılında İran Şahından imtiyaz alarak İngiliz-İran Petrol Kompanyası kurulmuştur. Sonralar bu şirketin adı değişmiş ve British Petroleum (BP) adını almıştır.[7] 1907 yılında ise İngiltere Ruslarla İran petrolünün paylaşımı konusunda anlaşma imzaladı. Bu anlaşmaya göre İran'ın sahip olduğu petrol kaynakları kuzeyde Rus kontrolüne, güneyde ise İngiliz kontrolüne geçti. 1914 yılında İngiliz Hükümeti, D'Arcy ile anlaşma yapmış ve şirket

[4] Wolf, J.B. (1973). The Diplomatic History Of The Baghdad Railway. Londra: University Of Missiori Studies XI

[5] Gough, G.P., H. Temperley (1936). "British Documents on the Origine of the War 1898-1914". cilt: X, bölüm:1

[6] Baysal, Prof. Dr. Kubilay, Uluslararası petrol Sorunları, Ar yayın Dağıtım, İstanbul, 1982, sh: 66

[7] Yerasimos, Stefanos (2000). Milliyetler ve Sınırlar; Balkanlar, Kafkasya, Orta Doğu, (çev. Şirin Tekeli), s.124.

hisselerinin büyük bir bölümünü elde etmiştir. 1917'de İngiliz hükümeti ''Kraliyet Petrol Siyaseti Komitesi''ni kurmuş ve böylece petrolle ilgili olan politikaları İngiliz hükümetinin kontrolüne geçti.[8] Birinci Dünya Savaşı'nda Deniz kuvvetlerinde petrolden yararlanmanın savaş gücünü artırdığının farkına varmışlar. Kömür yerine enerji kaynağı olarak petrol kullanmak dört kat daha ucuz idi. Aynı zamanda petrolle işleyen gemiler kömürle çalışan gemilerden daha hızlıydı, bu da petrolün önemini artırmıştır. Birinci Dünya Savaşı öncesi İngiltere büyük bir deniz gücü idi ve gemilerinin kullanılması için ihtiyaç duyduğu petrol kaynakları kendi topraklarının dışındaydı. İngiltere Birinci Dünya Savaşından önce petrolü Romanya ve Rusya'dan alıyordu. Ancak savaş sırasında Romanya ve Rusya'nın İngilizlerden ayrılması nedeniyle İngilizler % 80 oranında Amerikan petrollerine bağlı kalmıştır.[9]

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkartılmasında iki amacı vardı: Birincisi Osmanlı topraklarında bulunan petrol bölgelerinin ele geçirilmesi, ikincisi ise Filistin topraklarında Yahudi Devleti'nin kurulmasıydı. İngilizler 15 Kasım 1914'te Osmanlı toprakları olan Basra'yı, 11 Mart 1917'de ise Bağdat'ı işgal ettiler.[10] 1915 yılında, Birinci Dünya savaşı zamanı, Fransa ve İngiliz Hükümetleri arasında ele geçirilecek Osmanlı topraklarının dağılımı öngörülen 'Sykes Picot' adlı Anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Mezopotamya bölgesi

[8] A. Mehmet Kocao¤lu, Petro-Strateji, (‹stanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1996), s. 90

[9] Helmut Mejcher, *Imperial Quest for Oil: Iraq 1910-1928*, (Londra: Ithaca Press, 1976) s. 36.

[10] G. H. Bennett, *British Foreign Policy During the Curzon Period, 1919-1924* (Londra, Macmillan, 1995) s. 90.

İngilizlerin kontrolüne geçiyor, Fransızlar ise Musul'u kendi denetimi altına alıyorlardı. İngilizler, Ortadoğu petrollerini denetimi altına almağa amaçlayarak 1919'da Musul'da petrol aramalarında bulundular. Ancak Fransa ve A.B.D bu duruma itiraz ettiler. ABD hükümeti Musul ve onun çevresindeki alanlarda Petrol arama faaliyetlerinde İngilizlerle eşit haklara sahip olduklarını ilan etti ve sonuçta İngiltere petrol aramalarına ara vermek zorunda kaldı. Ama İngiliz ve Fransız hükümeti kendi aralarında petrol anlaşması yaptılar ve sonuçta Fransızlar Musul'u terk ettiler.[11]

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu parçalandı. Böylece Irak ve Suudi Arabistan Yarımadası gibi önemli petrol rezervlerine sahip olan bölgeler Osmanlı yönetiminden ayrılmışlardı. Osmanlı Devleti'nin yenilmesi sonucu Ortadoğu devletleri İngiltere ve Fransa tarafından manda haline getirildi.[12] Nisan 1920 yılında San Remo Konferansı'nda eski Osmanlı toprakları olan Suriye ve Lübnan Fransız yönetimine, Irak, Ürdün, Mısır ve Filistin ise İngiliz yönetimine bırakılmıştır. [13] Aynı zamanda San Remo Konferansında İngilizler ile Fransızlar petrol anlaşması imzalayarak Irak petrollerini kendi aralarında paylaştılar. ABD hükümeti İngilizler ile Fransızların kendi aralarında yaptıkları bu anlaşmayı kabul etmedi ve Irak petrolünden kendisine de pay ayrılmasını ısrar etti. Sonuçta Irak petrollerinin yarısı İngiltere'nin kontrolüne geçti, diğer yarısını ise Fransa'yla Amerika kendi aralarında paylaştılar. Osmanlı vatandaşı

[11] Peter Sluglett, Britain in Iraq: 1914-1932, (Londra: Ithaca Press, 1976) s. 106

[12] Lewis, Bernard (1995). Orta Doğu. (Çev. Mehmet Harmancı), s.267

[13] Kona,Gamze Güngörmüş (2002). Türkiye - Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları, s.277.

olan Ermeni kökenli Gulbenkian bu anlaşmalarda önemli rol oynamış ve Irak petrollerinden %5 pay almıştır.[14] San Remo Konferansında Batı ülkeleri Türkiye'nin Musul bölgesini resmi şekilde Irak toprağı olarak kabul etmesi durumunda Irak petrollerinden Türkiye'ye yüzde 20 pay vereceklerini belirtmişler.[15] İstiklal Savaşı sonrasında aşırı petrol potansiyeli olan Musul Bölgesi Türkiye sınırları içinde bulunuyordu. Ama Lozan Anlaşması'yla bu bölge de İngilizlerin kontrolünde olan Irak'a bırakıldı.[16] 1921'de İngiltere kendi mandası altında Irak devletini kurdu. O zaman Kuveyt toprakları Irak devleti sınırları içerisindeydi. Irak'taki İngiliz hükümetinin görevlendirdiği Yüksek Komiseri Cox, 1922 yılında Irak'la Suudi Arabistan arasındaki sınırları belirleyerek Kuveyt'e 310 mil deniz sınırı verdi ve Irak'tan ayırdı. Sonuçta Irak'a çoğu bataklık olan bir deniz sahili bırakıldı. Bu yüzden Irak'ın petrol potansiyeli ve suyollarıyla petrol ticaretini kontrol etme imkânı azaltıldı. Birinci Dünya Savaşı öncesinde, Büyük Britanya, Rus Çarlığı ve Almanya Ortadoğu bölgesi üzerinde güç mücadelesi veriyordular. Petrol bu mücadelenin en önemli unsurlarından biri idi. Birinci Dünya Savaşı zamanı Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını amaçlayarak Rus Çarlığı, Büyük Britanya ve Fransa devletleri kendi aralarında gizli anlaşmalar yapmışlardı. Bu ülkelerin amacı Osmanlı devletini çökerterek Ortadoğu petrolü üzerinde tek hâkimiyet kurmaktı. Ancak, Birinci Dünya Savaşı sonucunda Almanya ve Rusya Çarlığı yenilmiş ve bu yüzden bu devletlerin Orta Doğu'daki etkinliği

[14] James A. Paul, 'Great Power Conflict over Iraqi Oil: the World War I Era' *Global Policy Forum, (*Ekim, 2002)

[15] Peter Sluglett, Britain in Iraq: 1914-1932, (Londra: Ithaca Press, 1976) s. 108

[16] Baysal, Prof. Dr. Kubilay, Uluslararası Petrol Sorunları, Ar Yayın Dağıtım, İstanbul, 1982, s. 228

azalmıştır.[17]

2. Osmanlı Devletinin Sona Ermesiyle İkinci Dünya Savaşı'nın Sonuna Kadar Olan Dönemde Batılı Güçlerin Ortadoğu'ya Hâkim Olarak Petrola Dayalı Politikalar Yürütmesi

ABD, Ortadoğu ile 20.yüzyıl başlarından itibaren ilgilenmeye başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD Ortadoğu'ya nüfuz etmeye başlamıştır ve Amerikan petrol şirketlerinin Ortadoğu'daki etkisi artmıştı. Amerikan petrol şirketleri Suudi Arabistan, Kuveyt, Irak, İran, Katar, Bahreyn, BAE ve Umman gibi ülkelerde petrol yataklarının işletilmesinde çok önemli bir yere sahip oldular. Suudi Arabistan Amerika'nın Orta Doğu petrolüyle ilgilendiği ilk ülke olmuştur. Suudi petrollerini tekeline alan petrol şirketleri 'Yedi Kız Kardeşler' ve 'Aramco' şirketleri idi. 1923 yılında ABD petrol şirketi olan "Standart Oil Company of California"ya Suudi Arabistan'da petrol aramak için ayrıcalık verilmiştir. Bu ayrıcalığa göre şirket El Hassa yöresinde petrol arama faaliyetleri yapma hakkını sahip idi. Amerikan şirketi olan "Gulf Oil Corparation" ise 1927 yılında Bahreyn'de petrol arama faaliyetleri için ilk ayrıcalığını elde etmiştir. 1928 yılında İngilizler, Fransızlar ve Amerikalılar bir araya geldiler ve "Irak Petroleum Company" adlı Petrol Şirketi payları konusunda anlaşma imzaladılar. Böylece dönemin süper güçleri olan bu Batılı ülkeler Orta Doğu'daki petrol alanlarını kendi aralarında bölüşmüşlerdi. İran ve Katar petrollerinin tümüne ve Kuveyt petrollerinin ise yarısına

[17] Yerasimos, Stefanos (2000). Milliyetler ve Sınırlar; Balkanlar, Kafkasya, Orta Doğu, (çev. Şirin Tekeli), s.123

İngilizler, Bahreyn ve Suudi Arabistan petrollerine ise ABD sahip olmuşlardı. İngilizler, Hollandalılar, Fransızlar ve Amerikalılar aralarında anlaşarak Irak'taki petrol kuyularına kurdukları kartel ile sahiplenmişlerdi.[18]

1934 yılında Kuveyt'te "Gulf Oil Corporation" ve "Kuveyt Oil Company" adlı petrol şirketleri kurularak bir ayrıcalık anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre bu şirketlerin petrol arama faaliyetleri bütün Kuveyt toprağını kapsıyordu. ARAMCO şirketi 1939 yılında yaptığı bir anlaşmaya esasen Suudi Arabistan ve Kuveyt arasında olan tarafsız bölgede petrol arama ve çıkarma faaliyetleri yapma ayrıcalığına sahip oldu.[19] 1944 yılında ise ABD ve Suudi Arabistan arasında "Arabistan-American Oil Company" ARAMCO adıyla yeni bir ortak petrol şirketi kuruldu. Böylece ABD petrol şirketleri Suudi Arabistan ve Bahreyn'deki petrol ayrıcalığının %100'ünü, Kuveyt'te %50'sini, Irak Petrolium Company'nin %23,75'ini kazanmış oldu. Amerikan şirketleri Katar'da petrol üretimine 1940'larda başlamışlardır.[20]

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'da bulunan devletlerin sınırlarını belirleyen milletler değil, Batılı petrol şirketleri ve kabile reisleri olmuştur. 1928 yılında ermeni kökenli olan Osmanlı vatandaşı Gülbenkyan Ortadoğu'da devletlerin sınırlarını ''yedi kız kardeşler'' olarak anılan batılı şirketlere petrol kuyularını paylaştırarak

[18] Baysal, Prof. Dr. Kubilay, Uluslararası petrol Sorunları, Ar Yayın Dağıtım, İstanbul, 1982, sh: 79

[19] Gürel, Şükrü Sina (1979). Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri, s.65

[20] Weinberger, Casper W. (1987). A Report to the Congress on Security Arrangements in Persian Gulf, s.5.

bizzat çizmiştir. Gülbenkyan arabuluculuk yaparak Amerikan petrol şirketlerinden oluşan bir konsorsiyum arasında 'Kırmızı Çizgi Anlaşması'nın akdedilmesini sağlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye, İran ve Afganistan Ortadoğu'da bağımsızlığa sahip olan üç ülke idi. Ancak dört Arap ülkesi olan Suudi Arabistan, Irak, Yemen ve Mısır ise Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arası dönemde bağımsızlıklarını elde ettiler. İkinci Dünya Savaşı sonrası Suriye ve Lübnan Fransa'nın çekilmesiyle bağımsız oldular.[21]

3. İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Soğuk Savaş Döneminde Süper Güçlerin Ortadoğu'da Petrole Dayalı Politikaları

Petrol süper güçler için hükümranlığın sembolüydü. Bu nedenle Petrolün kimde ve nerede olduğu ve kimin petrole ihtiyaç duyduğu ve kimin petrolü kontrol ettiği konusu her zaman süper güçler arasında önem taşımıştır. Böyle bir durum petrol sahibi devletlerin ve petrol şirketlerinin uluslararası politikada belirleyici olacağını gösteriyordu. Ortadoğu bölgesinde var olan doğal gaz ve petrol rezervleri, süper güç devletlerin Orta Doğu bölgesiyle ilgili politikalarını şekillendiren en önemli unsurlardan biridir. I. Dünya Savaşı'nda petrolün önemi anlaşıldı. Birinci Dünya Savaşı sırasında petrolle çalışan askeri araçların, tankların, savaş gemilerinin ve uçakların kullanılmasıyla petrolün önemli stratejik ve askeri araç

[21] Lewis, Bernard (1995). Orta Doğu. (Çev. Mehmet Harmancı), s.79.

olduğunun farkına varıldı. Aynı zamanda petrol sanayileşmiş Batılı ülkelerin ekonomilerinde de vazgeçilmez bir enerji kaynağı haline geldi. Batı şirketleri yeni petrol rezervleri bulmak için dünyanın birçok yerinde mücadeleye başladılar. Meksika ve Venezüella I. Dünya Savaşı'ndan sonra Batılı şirketlerin ilk mücadele alanları oldu, ama II. Dünya Savaşı sonrası Orta Doğu mücadele alanına dönüştü.[22]

Fransızlar 1947 yılında Cezayir'de petrol aramalarına başlamışlardı. Cezayir'deki petrol aramaları sonucunda 1956'da Ecele'de ilk petrol yatağı bulundu. Daha sonraları da Hassi-Messaud ve Ecele bölgeleri arasında diğer petrol yataklarının bulunmasıyla Cezayir dünyanın büyük petrol üreticisi ülkelerinden biri oldu.[23]

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde iki büyük Avrupa devleti olan İngiltere ve Fransa Orta Doğu bölgesinde ön planda idi. Birinci ve İkinci Dünya savaşları arasında ABD Orta Doğu politikalarında önemli role sahip değildi. Bu dönemde ABD Orta Doğu politikalarında bir seyirci idi. Ancak İngiltere İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'dan çekilerek bölgeyi ABD'ye teslim etti ve böylece ABD Orta Doğu bölgesinde başat güç oldu. ABD, II Dünya Savaşından sonra Ortadoğu bölgesiyle ciddi şekilde ilgilenmeye başladı. II Dünya Savaşına kadar bölgede, ABD petrol şirketleri Suudi topraklarında bulunan petrollerle ilgileniyorlardı. İlk kez 1945 yılının 14 Şubat'ında ABD başkanı Roosevelt ile Suudi Arabistan'ın yöneticisi İbn Suud Kızıldeniz'deki bir Amerikan savaş gemisinde buluştu. Varılan anlaşmaya göre Suudi

[22] Yergin, Daniel (1995). Petrol "Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü", s.10.

[23] Baysal, Prof. Dr. Kubilay, Uluslararası Petrol Sorunları, Ar Yayın Dağıtım, İstanbul, 1982, s. 89

Arabistan, dünya petrol üretim politikalarını ABD lehine koordine edecekti. Buna karşılık olarak ABD askeri güvenlik konusunda Suudi Arabistan'a uzun süreli güvenceler sunuyordu. 1947 yılında ABD hükümeti kendi petrol politikalarını net olarak belirledi ve dünya petrol bölgelerinde etkin hale gelmeyi planladı. ABD devleti Meksika, Bolivya, Venezuela, Suudi Arabistan ve İran gibi devletlerden petrol alıyordu. 1950'de ABD "Aramco" petrol şirketini kurarak Suudi devletiyle Suudi petrollerini 50-50 olarak paylaştı. 1967 yılında Irak hükümeti petrol işlerini Irak Milli Petrol Şirketi'ne verdi. Irak Milli Petrol Şirketi'nin kabul ettiği karara göre petrol çıkarma faaliyetini ya kendisi yapacak yahut da anlaşmalı şekilde yabancı şirketlere uhdesine bırakacaktı. Irak Milli Petrol Şirketi'nin kabul ettiği böyle bir karardan sonra Amerikan petrol şirketleri Irak'ın petrol alanlarına girişimde bulundular.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD Türkiye ile Yunanistan'a destek verilmesiyle bölgede petrolün dışında siyasal olarak da etkinliği artırdı.[24] İran Krizi İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerika'nın karşısına çıkan ilk Soğuk Savaş krizidir. Rusların İran'ın kuzey bölgelerini işgal altında tutması daha çok İran'ın güneyindeki petrol yataklarını kontrol eden İngiltere'yi kaygılandırırdı. Rusların İran'ın kuzey bölgelerden çıkarılmasına yardım etmek karşılığında İran ve İngiltere Amerika'ya İran petrolünde pay sahibi olacağını vaat ettiler. Sonuçta ABD konuyu BM'ye taşıyarak Rusların İran'dan çıkmasını sağladı. İran Şahı ABD ile ittifak kurmak için çaba harcıyordu ve bu yüzden ABD petrol Şirketleri'nin İran'da faaliyet

[24] Oran, Baskın (2001). Türk Dış Politikası, s.530.

göstermesine izin vermiştir. Böylece gitgide ABD petrol şirketleri İran'ın petrol piyasasında İngiliz petrol şirketlerinin yerini aldı. 1951 yılında İran'da dönemin Baş bakanı olan Musaddık İran petrollerini millileştirme yolunu tuttu ve Şah'la sorunlar yaşandı. Sonuçta İran Şahı ülkeyi terk etmeye mecbur kaldı. Böyle bir durum Amerika'nın İran'daki ekonomik ve politik çıkarlarını tehlikeye atıyordu. Bu nedenle ABD'nin Merkezî İstihbarat Teşkilatı Şah'ın İran'a dönmesini sağladı. Bu olay ABD'nin Ortadoğu'da siyasi ve ekonomik çıkarlarına aykırı olan durumlara siyasi ve silahlı müdahalede bulunmasının göstergelerinden biridir. 1955 yılında uluslararası konsorsiyum İran'da faaliyete başladı ve ABD bu konsorsiyumun %40'ını elde etti. 1970'li yıllarda İran petrolün pahalı olmasıyla ekonomik gelişme yaşadı. 1973 yılında İran petrol gelirleri ülke gelirlerinin %84'ünü oluşturuyordu.[25] 1973'le 1977 yılları arası petrol gelirleri arttı ve bunun sayesinde İran ekonomisi yıllık 8.4 oranında büyüdü.[26] 1979 yılında İran İslam devriminden sonra ABD'nin yardımıyla Irak hükümeti, İran'ın güneyinde bulunan Huzistan üzerinde toprak taleplerinde bulundu. Huzistan vilayeti petrol bakımından çok zengindi ve Arap nüfusu bu bölgede çoğunluk teşkil ediyordu. Aynı zamanda stratejik bakımdan çok önemli olan bu bölge, Basra Körfezi'ne açılan kapı konumundaydı.

Orta Doğu'daki devletlerin sınırlarının Batılı ülkeler tarafından petrole dayalı süni şekilde çizilmesi, sonuçta bölgede karışıklıklara sebep olmuştur. Bu yüzden zaman zaman Irak Kuveyt'le, İran da diğer

[25] Mohsen M. Milani, *The Making of Iran's Islamic Revolution: From Monarchy to Islamic Republic*,(Londra: Westview Press , 1988),s.162

[26] Jahangir Amuzegar, *The Dynamics of the Iranian Revolution,* (New York: The State University of New York Press, 1991), s. 58

Körfez ülkeleriyle problemler yaşamıştır. 1957 yılında İran Meclisi Bahreyn'i ilhak ettiğini beyan ederken Suudi Arabistan ve İngiltere bu durumdan rahatsız olduklarını dile getirdiler, sonuçta Suudi Arabistan ile İran arasında gerginlik yaşanmıştır. [27] İngiltere 1971'de Ortadoğu'da bölge devletlerinin bağımsızlıklarını tanıyarak bölgeden tamamen çekildi. Böylece ABD Ortadoğu'da İngiltere'nin yarattığı boşluğu doldurmuş oldu. 1971 yılında İngilizler bölgeden ayrıldıktan sonra, Katar ve Bahreyn bağımsızlıklarını ilân ettiler. Küçük körfez ülkeleri bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra kendi aralarında suni şekilde çizilmiş sınırlardan dolayı birtakım problemler yaşadılar. Günümüze kadar Bahreyn ve Katar kendi aralarında deniz mili ile ilgili sınır anlaşmazlıklarını çözememişler. Libya hükümeti, 1971'de BP'nin ülkesindeki varlığını kamulaştırdı ve petrolü millileştirmiştir.

Soğuk Savaş dönemi süresince ABD ve SSCB arasında Orta Doğu bölgesiyle ilgili ciddi rekabet yaşanmıştır. Bu rekabetin esas nedeni bölgede bulunan petrol ve doğal gaz kaynaklarını kimin kontrol etmesiydi. 1950'li yıllarda Ortadoğu bulunan bazı devletlerde devrimler meydana geldi ve bunun sonucunda, Sovyetlerin etkisi bölgedeki bazı devletler üzerinde arttı. Sonuçta Mısır, Suriye ve Irak gibi ülkelerde "Sosyalist ekonomiye" geçilmiştir. Ama batı yanlısı olan Ürdün ve İsrail gibi ülkeler ise bunun aksine, batının iktisadi, askeri ve teknik yardımlarından yararlanarak Batı yönlü politika uygulamışlardı. Soğuk Savaş döneminde Orta Doğu bölgesi ABD ve Batı Avrupa ülkeleri açısından Batı Blok'unun üstünlüğü ve ekonomik gelişmesi için lazım olan doğal enerji kaynakları alanıydı. Orta Doğu'da kontrolü

[27] Pirouz Mojtahed-Zadeh, ''*Security and Territoriality in the Persian Gulf Security*'' s. 131.

kaybetmek hem ekonomi politik, hem de jeopolitik açıdan küresel dengenin karşı kutup lehine değişmesi anlamı taşıyordu. ABD Soğuk Savaş döneminde bölge ülkelerinin Sovyet kontrolüne girmesini engellemek için bölge ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirmiş ve onlara askeri ve teknik yardımlar sağlamıştır.

ABD petrol şirketleri 1960 yılında BAE'de ve 1970'te ise Umman'da petrol üretimine başlamışlardır. 1972-1974 yılları arasında ABD ile Suudi Arabistan ve OPEC ülkeleri petrol anlaşmaları yaptılar. Bu anlaşmalara göre Suudi Arabistan ve OPEC ülkeleri kendi petrolünü ABD dolar üzerinden satmayı kabul ettiler. Suudi yönetimi açısından ABD'nin Ortadoğu'daki varlığı Suudi Arabistan için güvenlik anlamına geliyordu. ABD Suudilere güven veriyor ve bu nedenle petrol satışının dolar üzerinden yapılmasını sağlamak ABD için kolay oldu.[28] 20. yüzyılın ortalarında Orta Doğu ekonomisinin en önemli ihraç edilen hammaddesi petrol idi. Petrol üreten bölge ülkelerinin istediği zaman petrol fiyatlarını değiştirmesi, dünya politikalarını yakından etkilemiştir. Petrol fiyatlarında meydana gelen artış tüm dünya ekonomilerini derinden etkilemiş ve bölge ülkelerini daha da zenginleştirmiştir.

OPEC 1960 yılında Bağdat şehrinde Petrol ihraç eden 12 ülke tarafından kuruldu. 1970'li yıllardan başlayarak OPEC üyesi ülkeler petrol üzerindeki hakimiyetlerini arttırmayı başardılar. Böylece petrolün işlenmesi ve pazarlanması konusunda petrol üreten krallar ve petrol şirketleri bir tekel haline geldiler. İsrail'in kurulması Orta

[28] Hakan Ahmet Sezer "Küresel güç mücadelesi ve petrol politikaları" http://www.bilgesam.org/incele/254/ Erişim tarihi 23.02.2018

Doğu'da Arap milliyetçiliğinin canlanmasına sebep oldu. İlk kez petrol, Arap Devletleri tarafından İsrail'e destek veren Batı ülkelerine karşı politik bir silah olarak 1973 yılında kullanılmıştır. On Petrol İhraç eden Arap ülkeleri 17 Ekim 1973'de Kuveyt'te toplantı yaptılar. Bu toplantıda Filistinlilerin yasal hakları güvenceye kavuşturulana kadar ve İsrail'in 1967'de işgal ettiği topraklardan geri çekilene kadar petrol üretimini her ay en az %5 kesintiye tabi tutulacağı karara alındı. Bu karara tüm OAPEC üyeleri katılmadılar.[29] Alınan karar tüm Arap ülkelerinin karara katılmaması nedeniyle beklenen amacına ulaşamamıştır. Basra Körfezi'nde bulunan devletler, 1973'ten sonra dünyanın en hızlı silahlanan ülkeleri haline geldi. Petrol gelirlerin çok büyük kısmı silahlanmaya harcıyordu.[30] 1973 kriziyle dünyada petrol fiyatları üç kat arttı. Bu krizden sonra Petrol ithal eden ülkeler büyük miktarlarda petrol stokları oluşturmaya başlamışlardır. Aynı zamanda petrol ithal edan ülkelere Orta Doğu petrollerine alternatif enerji kaynağı olarak Rusya ve Hazar petrolleri sunulmuştur. 1973 krizinde İran Arap ülkelerinin boykotuna katılmadı. Bunun aksine Amerika'ya büyük miktarlarda petrol satarak zenginleşti. 1973 ve 1974 yıllarında İran'ın petrol gelirleri yaranmış petrol krizi sonucunda dört kat arttı.[31] OPEC örgütünün baskısının olumsuz ekonomik etkilerine karşılık olarak, 1974 yılında OECD ülkeleri tarafından Uluslararası Enerji Ajansı kuruldu. Bu örgütün amacı OPEC örgütünün baskılarına

[29] Kayabalı, İsmail ve Cemender Aslanoğlu (1990). Orta Doğu'da Savaş ve Strateji, ss.269-271.

[30] Gürel, Şükrü Sina (1979). Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri, s.172.

[31] Mohammed Amjad, *Iran From Royal Dictatorship to Theocracy,* (New York: Greenwood Press , 1989), s. 31.

karşı ortak strateji oluşturmak idi.[32] 1970 yıllarında petrol fiyatları arttı ve petrol üreticileri olan ülkeler büyük paralar kazandılar. 1980 yılların ortalarından itibaren petrol fiyatlarında düşüş oldu.[33] Orta Doğu'nun büyük oranda petrol rezervlerine sahip olması, her zaman bölgede çıkan karışıklıklarda önemli olmuştur. Bölgede baş veren Süveyş Krizi, Arap-İsrail savaşları, İran-Irak Savaşı, Körfez Savaşı gibi çatışmalar dünyada petrol fiyatlarının hızla yükselmesine neden olmuştur. 1967 Arap - İsrail Savaşı zamanı Süveyş Kanalı kapatılmıştır. Böyle bir durumda Körfez ülkeleri ürettikleri petrolü dünya pazarına ulaştırmak için Ümit Burnu'nu dolaşmak zorunda kalmışlardı.

Irak Osmanlı döneminde Kuveyt'in Basra Vilayetinin toprağı olduğunu ileri sürmüş ve 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'e saldırmıştır. Bu saldırının asıl sebebi petroldü. Kuveyt'i işgal etmekle Irak daha fazla petrolü kendi denetimi altına almak ve İran'la savaş zamanı Kuveyt'ten almış olduğu borcunu vermemek istiyordu. Kuveyt'in petrolleri ile birlikte Irak dünya petrol rezervlerinin % 20'sini kontrol edecekti. BM Güvenlik Konseyi, aldığı 660 sayılı kararla, Irak'ın kayıtsız ve şartsız Kuveyt'ten çekilmesini istedi. 6 Ağustos 1990'da Güvenlik Konseyi'nin 661 sayılı kararı gereğince Irak'a geniş kapsamlı ekonomik ambargo uygulanmasını öngörüldü. BM üyesi olan ülkelerin çoğu Irak'a uygulanan ambargolara katıldılar.[34] Ama İrak devleti BM kararına tepki göstererek Kuveyt'ten çıkmadı. Bu yüzden 17 Ocak 1991 yılında müttefik devletler "Çöl Fırtınası" Harekatı'nı başlatarak

[32] A. Necdet Pamir, *Bakü-Ceyhan Boru Hatt›,* (Ankara: ASAM Yayınları, 1999), s. 14.

[33] Kiren Aziz Chaudhry, *The Price of Wealth:Economies and Institutions in the Middle East,* (Ithaca: Cornell University Press,1997), s. 2.

[34] A. Mehmet Kocaoğlu, Petro-Strateji, (İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1996), s. 79

Irak'ın askerî hedeflerini bombaladılar. ABD liderliğinde Irak'ı bombalayan çok uluslu koalisyonun amacı, Kuveyt'in eski yönetimini yeniden kurarak Körfezdeki petrolün eskideki gibi güven içerisinde ve kendi kontrolü altında Batı dünyasına akışını sağlamaktı. Irak Kuveyt'i işgal etmesiyle petrol bir numaralı sorun haline dönüştü. Irak'ın Ortadoğu petrolü üzerinde olan etkisi, siyasi riski arttırmış ve petrol fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur. Batılı ülkeler petrol ithalatçısı idiler ve Irak'ın petrol arzı üzerindeki kontrolünü kendilerine yönelik bir tehdit kabul ediyorlardı. Bu nedenle Irak'ın kontrolünü sağlamak amacıyla Batılı ülkeler yeni politikalar geliştirmişlerdi.[35]

4. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Süper Güçlerin Ortadoğu'dakı Petrola Dayalı Politikaları Ve Bu Politikarın Orta Doğu'da Doğurduğu Sonuçlar

Soğuk Savaş sonrası iki kutuplu dünya düzeni çöktü ve ABD'ye yeni bir üstünlük kazandırdı. Böylece ABD Ortadoğu'da oluşan güç boşluğundan faydalandı ve bölgede petrol kaynaklarını kendi inisiyatifi dahilinde yönlendirmeye başladı. Süper güç olan ABD'nin bölgeyle olan ilişkisi birçok faktörlere dayanmıştır. Bu ilişkilere yön veren ana sebepler stratejik, ekonomik, güvenlik ve aynı zamanda İsrail devletinin korunması gibi faktörlerdir. ABD petrole bağımlı olan endüstrisini güçlü tutmak ve petrolün Batı'ya kesintisiz akışını sağlamak için Orta Doğu petrol alanlarını sıkıca kontrolü altında tutmayı hedeflemiştir. ABD bu amaçla her zaman bölgedeki

[35] Krapels, Edward N. (1993). "The Commanding Heighst: International Oil in a Changed World", International Affairs (January1993), s. 72

diktatörleri bölge halklarına rağmen kendi çıkarları için desteklemiştir. Suudi Arabistan dünyanın en çok petrol üreten ülkesi, ABD ise dünyanın en çok petrol tüketen ülkesidir. ABD ve Avrupa'nın petrole olan bağımlılığı Ortadoğu ülkeleriyle Batıyı petrol ticareti üzerinden birbirine çok yakınlaştırmıştır. Dünya petrol rezervlerinin %65'i Ortadoğu'da bölgesindedir, aynı zamanda dünya petrol üretiminin %25'ini Ortadoğu devletlerinin elinde bulunmaktadır. Bu sebepten büyük güçler petrol rezervlerini kontrol etmek için Orta Doğu'da bulunan devletlere müdahaleyi artırıyor ve bölgede kendi denetimini sağlamak için bölgeyi güç mücadelesine maruz bırakıyorlar. ABD'nin Ortadoğu bölgesindeki ekonomik, siyasal ve stratejik çıkarları var. ABD'nin bölgeyle ilgilenmesinin başlıca ekonomik nedeni bölgede bulunan petrol yataklarıdır. Aynı zamanda ABD açısından Ortadoğu bölgesi endüstriyel ürünler ve silah ticareti için önemli bir pazardır. Bu nedenle ABD bu bölgede sürekli kalmasını ve bölgeyi kendi denetiminde olmasını sağlamak istiyor. Eğer Ortadoğu'da petrol arzı azalırsa veya petrol sevkiyatı kesintiye uğrarsa, böyle bir durum dünya ekonomisini olumsuz etkiler. Ortadoğu'da petrol fiyatlarının istikrarlı olması ve batı ülkelerine güvenli bir şekilde ulaştırılması Batı'lı süper güçlerin temel hedefleridir.[36]

1991 yılından önce dünyanın en büyük petrol ihracatçısı Sovyetler Birliği idi. Ama günümüzde Suudi Arabistan'dan sonra Rusya dünyanın ikinci büyük petrol ihracatçısı konumundadır. Suudi Arabistan dünya petrol rezervlerinin 1/4'üne sahip olarak petrol üretimi açısından dünyada birinci sıradadır. Suudi Arabistan'ın sahip olduğu

[36] Chitsyakov, Alexi (1995). "The Middle East in the Light of Geopolitical Changes". International Affairs (Moscow), no.8, s.48

petrol rezervleri ABD'nin petrol rezervlerinin on katına eşittir. Aynı zamanda dünyada en ucuza üretilen petrol Körfez petrolüdür. Körfezde petrolün varili bir dolar iken, Amerika'da petrolün varili dört – altı dolara çıkmaktadır.[37] Petrol gelirleri Suudi Arabistan ekonomisini büyük ölçüde etkiliyor. Bu ülkenin ihracat gelirlerinin %85'ini ve bütçe gelirlerinin %75'ini petrolden oluşturmaktadır. Basra Körfezi dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %60'ına sahipti ve ekonomik açıdan büyük önem taşır. Basra Körfezi Arap Denizi ve Hint okyanusu ile çevrili olan bir bölgedir ve petrol bu bölgenin en önemli gelir kaynağıdır.[38] Kuveyt'in ekonomisi büyük ölçüde petrole dayalı olarak dünya petrol rezervinin %10'una sahiptir. Kuveyt diğer körfez ülkeleri gibi parasını dolara endekslemiyor. Kendi Dinar'ının değerini uluslararası rezerv birimlerinin oluşturduğu bir sepete göre belirliyor.[39] Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), petrol ve doğal gaz rezervleri bakımından dünyanın en zengin ülkelerinden biridir. Aynı zamanda Katar'da ihracat gelirlerinin yüzde 70-80 arası petrole dayanıyor. ABD Suudi Arabistan ve diğer Körfez devletlerinin güvenliğinin temin edilmesini ve bu devletlerle ilişkilerin güçlendirilmesini sağlayarak bölgeyi kontrol altına almayı amaçlıyor. Aynı zamanda ABD kendisi için tehdit oluşturan diğer süper güçleri Basra Körfezinden uzak tutuyor. Soğuk Savaşın ve Komünizm tehdidinin sona ermesiyle birlikte ABD yeni düşmanlar ve yeni tehditler arayışına girdi ve yeni bir Orta Doğu politikası izlemiştir. ABD İslam'ı terörle bağdaştırmış

[37] Alan Richards and John Waterbury, A Political Economy of the Middle East s. 54.

[38] Arı, Tayyar(1999), *"Geçmişten Günümüze Ortadoğu"* s. 10.

[39] Moin, A Siddiqi (1999). "Kuwait: Financial Report ", The Middle East, No. 287, ss. 27-29.

ve Orta Doğu'da petrol rezervlerine sahip olan Müslüman ülkelerine karşı saldırılar düzenlemiştir.

Bazı Orta Doğu ülkeleri Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra olumsuz koşulla karşılaşmıştır. İran ve Irak gibi bölge ülkeleri Batı tarafından ambargolara maruz kalmışlar ve bu nedenle ekonomik yapıları oldukça zayıflamıştır. Doğal gaz rezervleri ile İran, dünyada ilk sırada yer alıyor, ama %8 petrol rezervi ile de dünyada altıncı sıradadır.[40] Irak dünya petrol rezervlerinin yaklaşık % 12'sine sahip olarak dünyada ikinci sırada yer alıyor. Irak'ta petrol üretiminin ilk başladığı bölge Kerkük idi. İkinci büyük petrol yatağı ise Basra yakınlarındaki ez-Zubeyr Rumeyle'de bulunuyor.[41]

Dünyada enerji tüketimine göre ABD birinci, Rusya ikinci, Çin üçüncü, Japonya ise dördüncü sırada yer alıyor. Japonya dünyanın en büyük petrol ithalatçısıdır. Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya büyük oranlarda petrole bağımlıdırlar. ABD dünya petrol tüketiminin %27'sini gerçekleştirmekle ilk sırada yer alıyor ve petrole olan ihtiyacının %60'ını dış pazarlardan karşılamaktadır. ABD'nin gerçekleştirdiği petrol ithalatı Avrupa ve Asya-Pasifik ülkelerinin toplam petrol ithalatına eşittir. Bu nedenle ABD'nin petrol ihtiyacını karşılamasında uyguladığı dış politikanın en temel unsuru "Enerji kaynaklarının geçtiği yolların güvenliğini ve kontrolunu" temin etmektir. Ortadoğu'daki petrol ve enerji piyasasını kontrol etmek, rakiplerin ekonomik gücünü kontrol etmek demektir. ABD Ortadoğu'daki petrol ve enerji piyasasını kontrol ederek doğal qaz ve

[40] Chitsyakov,Alexi (1995)."The Middle East in the Light of Geopolitical Changes", İnternational Affairs (Moscow), s. 23.

[41] Arı, Tayyar (1999), *"Geçmişten Günümüze Ortadoğu"* s.24.

petrole ihtiyacı olan potansiyel rakiplerini de kontrol edebileceğini hedefliyor. ABD'nin Ortadoğu bölgesinde ekonomi çıkarlarına tehdit oluşursa, başka bir devletin ve uluslararası örgütün görüşünü almaksızın tehdit ederek saldırıyor.

ABD, Libya'nın Sirte Körfezi'nin milletlerarası kara sulara dahil olduğunu ileri sürmüş ve bu bölgeye girerek petrol aramaları yapmıştı. Libya hükümeti ABD'nin bu girişimine karşı çıkmıştır. Sonuçta Libya ABD tarafından terörist ülke ilân edilmiştir. Bu bahaneyle 1986 yılı Nisan ayında ABD İngiltere, İsrail ve Kanadanın desteğini alarak, Libya'ya saldırmıştır. Bu saldırıyla ABD'nin planı Libya petrollerine ulaşmak idi. Irak 2000 yılının sonlarda petrol fiyatlarını Euro üzerinden satmağa başladı. Bunun sonucunda dolar değerini giderek kaybetti. Irak'tan sonra bazı OPEC ülkeleri de bu değişime ayak uydurdular. Bu gelişmeler ABD'nin ekonomik çıkarlarını son derece tehdit ediyordu. Sonuçta ABD Irak'ta kitle imha silahlarının bulunduğunu ve Irak'a demokrasi getirmeyi bahane ederek Irak'ı işgal etti. Ama bu saldırının asıl sebebi ABD dolarının petrol piyasasında hâkim konumunu koruması idi. Amerika Irak'ı işgal ettikten sonra Saddam döneminde İrak'ın Fransa, Rusya ve Çin ile yaptığı petrol anlaşmaları iptal edildi ve Irak petrolleri Amerikan petrol şirketleri ve işgale destek veren Batı ülkeleri arasında paylaştırıldı. Sonuçta Irak'ın yeni hükümeti Irak'ın petrol fiyatlandırılmalarını tekrar dolar üzerinden yapılmasını sağladı. OPEC üyesi olan diğer petrol üreticilerinin de tekrar petrol fiyatlandırılmalarını dolar üzerinden yapılması için baskılar oluşturuldu. İran'ın petrol ticaretini Euro ile yapması da ABD'nin ekonomik çıkarları için tehlikeli idi. Sonuçta ABD İran'da nükleer bomba yapıldığını belirtti ve bunu

medyayla dünyaya ilan etti. İran'ın nükleer silah yapımı çalışmaları ABD'nin gerçek korkusu değil. ABD'nin gerçek korkusu kendi çıkarlarına ters düşen İran'ın uluslararası petrol ticaretinde Euro bazlı sistemi getirmesidir. ABD'nin İran'la savaşa girmemesinin nedeni Rusya ve Çin'in İran'a destek vermeleridir. Çin ve Rusya İran'a yönelik BM yaptırımlarının önünde temel engelleyici güçlerdir. [42]

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Amerikan Doları uluslararası ekonominin temel para birimi olarak kullanılmaya başlandı. ABD dünya genelinde petrolün satışını ABD dollar üzerinden satılmasını istiyor. Bu nedenle petrol almak isteyen ülkeler döviz rezervlerinde dolar bulundurmak zorunda kalacaklardı. Böyle bir durum ise ABD'nin ekonomik üstünlüğünü sağlamış olacaktır. Avrupa Birliği ortak para birimi olan Euro'ya geçmesine kadar ABD doları ciddi bir tehditle karşılaşmamıştır. Euro'nun petrol ticaretinde dolara alternatif bir para birimi olması ABD ekonomisi için ciddi bir tehdit oldu. Eğer petrol ticaretinde dolar yerine Euro'ya geçilirse petrol ticareti yapan ülkeler deviz rezervlerinde dolar yerine Euro bulunduracaklar ve bu da dolarını değerinin düşmesine neden olacaktır. Iran, Irak ve Libya gibi petrol üreticisi olan Ortadoğu ülkeleri petrol satışlarını ABD dolarıyla yapmadıkları için terörist veya diktatör olarak nitelendirilmişler ve dünya kamuoyunda haydut devletler olarak görülmüşlerdi. ABD kendi parasının gücünü korumak için bu devletlere ya askeri saldırılarda bulunmuş ya da haksız yaptırımlar uygulamıştır. Dolayısıyla petrol konusunda Amerikan dış politikasının ana hedefi, petrolün sevkiyatını düzenli ve sürekli bir şekilde ABD denetiminde sağlamak, petrol üreten

[42] Hakan Ahmet Sezer "Küresel güç mücadelesi ve petrol politikaları" http://www.bilgesam.org/incele/254/ Erişim tarihi 23.02.2018

ülkeleri kontrol altına almak ve aynı zamanda petrol üreten ülkelerin bir başka süper gücün kontrolüne girmelerini önlemektir. Bundan başka petrol üreten ülkeler üzerinde denetim kurarak petrolün sevkiyatını kontrol etmek veyahut başka ülkelerin bu yolu ele geçirmesine mâni olmaktır. Bu yüzden ABD, "süper güç" pozisyonunu sürdürmek için enerji konusunda rakiplerini rekabet edemez hale getiriyor, hatta onlar için önemli olan stratejik noktaları kendi denetim altında bulundurmayı hedefliyor. Gelişen ekonomisi sebebiyle Çin, büyük petrol ithalatçısına dönüşmüştür. Günümüzde dünyada en fazla petrol tüketen üçüncü ülke Çin'dir. Aynı zamanda Çin mallarını tüketen en büyük ülke Amerika'dır. Eğer Çin Amerikan pazarını kaybederse, gelişen ekonomisi batma noktasına gelebilir. ABD bu durumu kendi elinde bir koz olarak kullanıyor ve istediği zaman Çin'e yaptırımlar uyguluyor. Diğer taraftan ABD Orta Asya ve Orta Doğu'ya yerleşerek Çin'i stratejik açıdan kuşatıyor ve Çin'in ihtiyacı duyduğu Ortadoğu petrol kaynaklarını kendi kontrolü altında bulundurmağa çaba harcıyor.

SONUÇ

Süper güçler için petrol politikası her zaman dış politikanın önemli bir parçası olmuştur. 20. yüzyılın evvellerinde petrolün stratejik önemi belirlenenden sonra petrole sahip olmak için uluslararası savaşlar çıkmıştır. İki dünya savaşının sonuçlarını belirleyen önemli faktörlerden biri de hangi ülkelerin petrole sahip olup olmadıkları idi. Orta Doğu bölgesi sahip olduğu petrol kaynakları nedeniyle büyük güçlerin ekonomik amaçlı müdahalesine maruz kalmıştır. Birinci

Dünya Savaşı öncesinde Alman, Rusya, Fransa ve İngiltere gibi dönemin süper güçleri Ortadoğu'ya müdahale etmişler. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ise Rusya- Amerika eksenli müdahalelerle karşı karşıya kalmıştır. 1900'ların başında Ortadoğu'da petrolün bulunmasıyla bölgenin kaderi bir anda değişti ve bölge giderek daha fazla önem kazanmaya başladı. Böylece Ortadoğu emperyalistler arası kavganın merkezine dönüştü. Sanayileşmiş Batılı ülkeler farkına vardılar ki, Petrole sahip olmak, güce sahip olmak demektir. Bu nedenle 1900'lerin başından itibaren petrol bölgelerinin paylaşılması mücadelesine başladılar ve sonunda Osmanlı topraklarını işgal ederek kendi aralarında böldüler. İngilizler ve Fransızlar cetvelle sınırlar çizdiler ve Ortadoğu'da kendi kontrollerinde olan daha küçük ve güçsüz devletler kurdular.

Orta Doğu bölgesinde bulunan petrol rezervleri, dünya petrol rezervlerinin yüzde 65'ini, doğal gaz rezervleri ise dünya doğal gaz rezervlerinin yüzde 26'sını oluşturuyor. Ekonomik açıdan bazı Orta Doğu ülkesi sahip oldukları petrol rezervleri ile kuvvetli durumdadır. Ancak, bazı bölgeler var ki, petrol endüstrisi dışında kalmışlar ve gelişememiş durumdadırlar. Lübnan, Ürdün ve Suriye ile Kuveyt, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri arasında büyük ekonomik yapısal farklılıklar bulunmaktadır. Bunun sebebi bölge devletlerinin petrol rezervlerine sahip olmaları ve aynı zamanda büyük devletler ile ilişkileridir. Bölge devletlerinin ekonomik gücü, petrol üretimine bağlıdır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra iki kutuplu sistem sona erdi ve sonuçta tek başat güç olan ABD, Orta Doğu bölgesinde kendi kontrolünü sağladı. Son dönem gelişmeleri gösteriyor ki, Orta

Doğu devletleri daha uzunca bir süre süper güç devletlerin ilgisini çekecektir. Dünya petrolünün büyük bir çoğunluğu İslâm Dünyası tarafından üretildiği halde, tüketen ülkeler ise sanayisi ilerlemiş Batılı ülkelerdir. Böyle bir durumda muhtemelen gelecek dönemlerde Orta Doğu petrol rezervlerinin kontrolü, çıkarılması ve ihracı gibi meselelerin bölge devletlerinin değil, tam olarak enerji tüketicisi olan Batılı büyük güçlerin hakimiyet alanına girmesini söyleyebiliriz. Petrol fiyatları her zaman ticari dengeleri, enflasyon oranlarını ve ekonomik faaliyet seviyelerini etkilemektedir. Petrolün ekonomik ve politik güç açısından hayati bir öneme sahip olması nedeniyle büyük güçler Petrolün kontrolünü sağlamak için petrol sahibi ülkelere karşı tehdit, askeri yardım, ambargo gibi politikalar bile yürütmüşler. Batılı güçlerin ekonomik ve siyasi saldırılarını durdurmak için İslâm Dünyası petrol konusunda bir işbirliği politikası oluşturmalıdır ki, kendi haklarını koruyabilsin. Aksi halde Ortadoğu bölgesi tam olarak Batı kontrolüne geçebilir.

Günümüzde Orta Doğu bölgesinde enerji savaşları yaşanıyor. ABD'nin Orta Doğu politikaları her zaman petrol çıkarlarına dayalı olmuştur ve dünya petrollerini kendi denetiminde tutmak için büyük bir çaba harcamaktadır. ABD tükettiği petrolün % 55'ini ithal ediyor ve ithal ettiği petrolün % 25'ini Orta Doğu'dan karşılıyor. Japonya %70'ini, Avrupa ülkeleri ise %60'ını bölgeden karşılamaktadır. Eğer bir süper güç uluslararası arenada kendi hegemonik üstünlüğünü sürdürebilmesini sağlamak istiyorsa, Ortadoğu'da bulunan enerji kaynakları üzerinde kendi denetimini sağlamalı ve bu kaynakların rakip güçlerin eline geçmesini engellemelidir. Günümüzde ABD, dünyanın ekonomik ve stratejik açıdan önemli olan petrol bölgelerini

kendi kontrolü altında tutmaktadır ve dünya çapında petrol fiyatlarının belirlenmesinde oldukça etkilidir. Amerika stratejik açıdan kendisine rakip bildiği Rusya, Avrupa ve Çin'e karşı Orta Doğu bölgesinde, Orta Asya ve Kafkas'ta bulunan petrolleri ve enerji piyasasını kontrol ederek kendi hegemonyasının dünya çapında korunması için çaba harcamaktadır ve böylece ABD, potansiyel rakiplerini kontrol edebilmektedir. Orta Doğu'yu kontrol etmek, rakiplerin ekonomik gücünü kontrol etmek demektir.

KAYNAKLAR

A. Mehmet Kocaoğlu, "*Petro-Stratej"*

A. Necdet Pamir, "*Bakü-Ceyhan Boru Hat"*

Baysal, Prof. Dr. Kubilay, *"Uluslararası petrol Sorunları"*

Chitsyakov, Alexi (1995). "*The Middle East in the Light of Geopolitical Changes"*

G. H. Bennett, *"British Foreign Policy During the Curzon Period, 1919-1924"*

Gough, G.P., H. Temperley (1936). *"British Documents on the Origine of the War 1898-1914".*

Gürel, Şükrü Sina. *"Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri"*

Hakan Ahmet Sezer *"Kuresel guc mucadelesi ve petrol politikalari"*

Helmut Mejcher, "*Imperial Quest for Oil: Iraq 1910-1928"*

Jahangir Amuzegar, "*The Dynamics of the Iranian Revolution"*

James A. Paul, *"Great Power Conflict over Iraqi Oil: the World War I Era"*

Kayabalı, İsmail ve Cemender Aslanoğlu (1990). *"Orta Doğu'da Savaş ve Strateji"*

Kiren Aziz Chaudhry, "*The Price of Wealth:Economies and Institutions in the Middle East"*

Kona,Gamze Güngörmüş *"Türkiye - Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları"*

Krapels, Edward N. (1993).“*The Commanding Heighst: Internatiomnal Oil in a Changed World”*

Lewis, Bernard *"Orta Doğu". (Çev. Mehmet Harmancı)*

Mim Kemal Öke, "*Musul Kronolojisi (1918-1926)*"

Mohammed Amjad, "*Iran From Royal Dictatorship to Theocracy"*

Mohsen M. Milani, "*The Making of Iran's Islamic Revolution: From Monarchy to Islamic Republic"*

Moin, A Siddiqi (1999). *“Kuwait: Financial Report ”*,

Oran, Baskın (2001). *"Türk Dış Politikası"*

Peter Sluglett, *"Britain in Iraq: 1914-1932"*

Pirouz Mojtahed-Zadeh, *"Security and Territoriality in the Persian Gulf"*

Pirouz Mojtahed-Zadeh, "*Security and Territoriality in the Persian Gulf Security"*

Prof. Arı, Tayyar (1999), *"Geçmişten günümüze ortadoğu"*

Richards ve Waterbury, "*A Political Economy"*

Weinberger, Casper W. (1987). *"A Report to the Congress on Security Arrangements in Persian Gulf"*

Wolf, J.B. (1973). *"The Diplomatic History Of The Baghdad Railway".*

Yerasimos, Stefanos (2000). *"Milliyetler ve Sınırlar; Balkanlar, Kafkasya, Orta Doğu", (çev. Şirin Tekeli)*

Yergin, Daniel (1995). "*Petrol Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü"*